

Բանալի բառեր՝ մաքսային մարմին, աշխատավարձ, սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններ:

ՀՏԴ 339:338(479.25)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՔՍԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Վլադիմիր ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՄ թղթակից անդամ,
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Տնտեսության մեջ մաքսային մարմինների դերին և նշանակությանը վերաբերող հետազոտությունների համատեքստում արվել են ստորև ներկայացվող եզրակացություններն ու առաջարկությունները:

1. Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների անընդհատ փոփոխվող պայմաններում մաքսային մարմինները ստիպված են անընդհատ զարգանալ: այդ զարգացումը ոչ միայն բնական էվոլյուցիայի, այլ նաև համաշխարհային և ազգային ինստիտուցիոնալ կառույցների նպատակաուղղված գործունեության արդյունք է:

2. Միջազգային առևտրի ծավալները մեծանալու, տնտեսական ինտեգրացիայի բարձր աստիճանի համատեքստում մաքսային մարմինը ևս պետք է դրսևորի վերակառուցվող, ժամանակին համընթաց դինամիկ զարգացման ուղղված քաղաքականություն: Հետևաբար ՀՀ մաքսային մարմինն առաջադրված խնդիրը լուծելու կարևոր բաղադրիչ է համարվում հստակ պլանավորված միջոցառումներին ուղղված քայլեր իրականացնելը:

3. ՀՀ մաքսային մարմիններում դեռևս սուր է ապրանքների մաքսային արժեքը նվազեցնելու և արտաքին առևտրային գործունեություն իրականացնողների՝ դրանք անարժանահավատ հայտարարագրելու խնդիրը:

4. Լիովին չեն կիրառվում առևտրալոգիստիկական տեխնոլոգիաներն իրականացնելու միջազգային ստանդարտները: Չարգացած չէ գնագոյացման, արտասահմանյան երկրներում առևտրաարդյունաբերական մասնագիտացման, աշխատանքի բաժանման համաշխարհային միտումների մասին ՀՀ մաքսային մարմինների տեղեկացվածության համակարգը:

5. ՀՀ մաքսային մարմիններն անարդյունավետ են իրականացնում երկրի մաքսային տարածքում շրջանառվող ապրանքների վերահսկողությունը (աուդիտի մեթոդների վրա հիմնված վերահսկողություն):

6. Բավարար չէ ՀՀ մաքսային մարմինների գործունեության տեղեկատվավերլուծական ապահովումը, այդ թվում՝ օպերատիվ-հետախուզական: Դեռևս ցածր է ՀՀ մաքսային մարմինների օպերատիվ (գործադրական) ստորաբաժանումների և այլ իրավապահ ու վերահսկող մարմինների փոխգործակցության մակարդակը:

7. Վերոնշյալ խնդիրների առկայությունը հանգեցնում է մաքսային վարչարարության արդյունավետության նվազման, անբարեխիղճ մրցակցության, ներմուծվող անորակ ապրանքների տեղական շուկա ներթափանցելուն և այլ բացասական երևույթների:

8. Անհրաժեշտություն է առաջանում ձևավորել մաքսային վարչարարության նոր մոտեցումներ, որոնք մաքսային մարմիններին հնարավորություն կընձեռեն արդյունավետորեն արձագանքել միջազգային փորձին և հասարակության ու պետության պահանջներին՝ առկա փոփոխություններին համապատասխան:

9. Անհրաժեշտ է մշակել մաքսային գործի ոլորտում նպատակների հասնելու միջազգային ստանդարտներին և ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան առավել արդյունավետ մեթոդներ:

10. ԵԱՏՄ-ին անդամակցելով՝ Հայաստանը ստիպված է սկզբունքորեն փոխել երրորդ երկրների նկատմամբ իր առևտրային քաղաքականությունը, որը Հայաստանին տնտեսապես արդյունավետ չէ: ԵԱՏՄ-ին անդամակցելու՝ Հայաստանի տնտեսապես արդարացված չլինելուն պարզ վկայությունը 2015-2022 թթ. համար ընդգրկված բացառությունների ընդգրկուն ցանկն է:

11. Անդամակցության դրական տնտեսական էֆեկտները սահմանափակ են: Դրանք կարող են նշանակալի դառնալ միայն այնպիսի դրսևորումների դեպքում, ինչպիսիք են մրցակցության աճը, վարչարարության բարելավումը և այլն: Իսկ արտադրության միջոցների և հումքի գների հնարավոր աճը, ներառյալ հիմնական հումքերը՝ ադամանդը, ոսկին և այլն, Հայաստանի տնտեսության համար բացասական հետևանք կունենան:

12. Տնտեսական օգուտների հիմնական աղբյուրը երկարաժամկետ զարգացման դինամիկ էֆեկտների դրսևորումն է, որն ունի նաև սահմանափակումներ:

13. ԵԱՏՄ-ին անդամակցելու պարագայում ՀՀ հարկային և մաքսային մարմինների գործունեությունը պետք է ուղղված լինի հետևյալ հեռանկարային ուղղություններին՝

- 13.1. մաքսային ոլորտում անդամ պետությունների օրենսդրությունների համապատասխանեցում.
- 13.2. առավել զգայուն ենթասակցիզային ապրանքներով ակցիզների դրույթաչափերի համապատասխանեցում.
- 13.3. ապօրինի արտադրանքի շրջանառումը կանխարգելելու նպատակով անդամ պետությունների լիազորված մարմինների վարչական համագործակցության մեխանիզմի ստեղծում.
- 13.4. Եվրոպական միությունում մաքսային խոչընդոտների հայտնաբերում և վերացում.
- 13.5. «Մետաքսի ճանապարհի տնտեսական գոտի» ենթակառուցվածքային նախագիծը ձևավորելու՝ հարկային մոտեցումների ազդեցության վերլուծություն և այլն:

1. Ընդհանրացնելով կարելի է ասել, որ տնտեսության զարգացման արդի փուլում հատկապես կարևորվում են մաքսային ծառայողների կերպարը վերափոխելը և մասնագիտական որակավորումը բարձրացնելը, որոնք, ինչպես վկայում է

արտերկրյա փորձը, առաջին հերթին հնարավոր է ապահովել որակյալ կրթությամբ, շարունակական մասնագիտական վերապատրաստմամբ:

Այսպիսով, ըստ զարգացող և զարգացած երկրների մաքսային ծառայողների կերպարը վերափոխելու հաջողված փորձի՝ կարելի է եզրակացնել, որ հարկային և մաքսային համակարգի վարչարարության, ծառայողի կերպարը վերափոխելու հիմնական միջոցառումները կարող են լինել հետևյալները:

1. Մաքսային համակարգում անհատի և թիմային աշխատանքն արդյունավետ դրսևորելու, միջանձնային ճիշտ հարաբերություններ ձևավորելու համար կառուցում ստեղծել առողջ մթնոլորտ, այսինքն՝ կատարելագործել հարկային համակարգը՝ որպես գործատու:

2. Արդյունավետ վերապատրաստումներ իրականացնելու հիմնական գրավականը ծառայողների աշխատանքային արդյունքները գնահատելու համակարգ ներդնելն է: Համակարգի ամբողջական լինելու և նպատակին ծառայելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել ծառայողի անհատական աշխատանքի արդյունքը, ինչպես նաև թիմային աշխատանքներում նրա ներդրումը:

3. Նորմատիվային դաշտով կանոնակարգել շարունակական մասնագիտական վերապատրաստումների ծրագրերը, ժամանակացույցը, ժամաքանակը: Վերապատրաստումներն իրականացնելիս լայնորեն կիրառել համացանցի ընձեռած հնարավորությունները՝ կարևորելով էլեկտրոնային ուսուցումը (e-learning): Էլեկտրոնային ուսուցումը վերապատրաստման գործիքներ կիրառելու լայն հնարավորություն է ընձեռում (web-based learning, computer-based learning, virtual classrooms, digital collaboration. Audio-based and video-based and CD-ROM): Վերապատրաստումների ժամանակ նորագույն մեթոդներ կիրառելը հնարավորություն է տալիս առանց աշխատատեղից կտրվելու տեղյակ և պատրաստ լինել ոլորտում առկա տեղական և միջազգային մարտահրավերներին:

4. Հարկ վճարողներին իրազեկելու նպատակով անհրաժեշտ է բաժանել ուսումնական ձեռնարկներ, տեղեկատվական ուղեցույցներ, որոնք կնպաստեն նրանց հարկային պարտավորությունները պատշաճ կատարելուն, հարկային և մաքսային ծառայողների հետ քաղաքակիրթ շփվելուն:

5. Ստեղծել հարկ վճարողներին աջակցելու-սպասարկելու հատուկ նոր էլեկտրոնային ծառայություն՝ ինտերնետային կայքում, ինչպես, օրինակ, Պորտուգալիայում է, որի շնորհիվ հարկ վճարողները հնարավորություն կունենան հարկային և մաքսային մարմիններին ներկայացնել իրենց հարցերը և օպերատիվորեն ստանալ պատասխաններ: Նախընտրելի է՝ համակարգը գործի շուրջօրյա (24 ժամ), որը հնարավորություն կընձեռի հարկ վճարողներին ստանալ օպերատիվ ծառայություններ:

6. Մաքսային վարչարարությունը բարելավելու նպատակով անհրաժեշտ է շարունակաբար կրճատել հարկային փաստաթղթաշրջանառության (ավտոմատացման ընդլայնում), մեծացնել տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ կիրառելու ծավալները, ապահովել թափանցիկություն:

7. Հարկատուներին մատուցվող մաքսային ծառայությունների և մաքսատուրքերն ավելացնելու միջև գոյություն ունի որոշակի կապ: Նշանակում է, որ արդյունավետ մաքսային վարչարարության համար անհրաժեշտ են բարեկիրթ հարկային և մաքսային ծառայողներ:

Մաքսային մարմինների գործունեության և մակրոտնտեսական ակտիվության կապի շրջանակներում կատարված հետազոտությունները ստորև բերվող եզրակացությունների և առաջարկությունների հնարավորություն են ընձեռում:

գ. Ներմուծելիս մաքսային մարմինների հաշվարկած ԱՆՀ գումարները վճարելու ժամկետը հետաձգելու համակարգի կատարելագործում. վերոնշյալ արտոնությունը գործարար միջավայրը բարելավելու կարևոր ներդրում էր, հետևաբար առաջիկայում հատուկ ուշադրություն պետք է հատկացվի այդ համակարգը հետազայում կատարելագործելու հնարավորություններն ուսումնասիրելուն:

դ. Հայաստանի Հանրապետությունը ներմուծվող ապրանքների համար մաքսային մարմինների հաշվարկած ավելացված արժեքի հարկ գանձելը մաքսային սահմանից փոխ առ փոխ հանրապետություն տեղափոխելու հնարավորություններն ուսումնասիրելը և գնահատելը. Նշված քաղաքականությունը վշակելու և իրականացնելու տեսանկյունից խնդիրը, սակայն, այն է, որ առաջիկա տարիներին քաղաքականության այդպիսի փոփոխությունը ենթադրում է մեծ հարկաբյուջետային ազդեցություն պետական բյուջեի հարկային եկամուտների վրա: Հետևաբար նման համակարգային փոփոխություն կատարելու հնարավորություններն ու սահմանափակումները պետք է նախապես ուսումնասիրվեն և գնահատվեն:

ՀՀ մաքսային օրենսդրությունը վերանայելու առումով առաջարկվում է՝

• **Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքները հայտարարագրելու գործընթացի պարզեցում:** Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքները հայտարարագրելու գործընթացը պարզեցնելու հիմնական ուղղություններ պետք է լինեն՝

ա. հայտարարագրելիս պահանջվող փաստաթղթերը կրճատելը, որը հնարավորություն կընձեռի նկատելիորեն պարզեցնել հայտարարագրելու գործընթացը:

բ. նախնական հայտարարագրման համակարգը շարունակաբար պարզեցնելը և կատարելագործելը, որը հնարավորություն կընձեռի կրճատել հայտարարագրելու գործընթացի համար ծախսվող ժամանակը:

գ. էլեկտրոնային եղանակով հայտարարագրեր ներկայացնելու համակարգը պարզեցնելը և կիրառության շրջանակն ընդլայնելը, որը կարող է կարևոր ներդրում լինել արտաքին տնտեսական գործունեություն իրականացնող տնտեսվարող սուբյեկտների և մաքսային մարմինների շփումները կրճատելու համար:

• **Մաքսային հսկողության ժամանակակից մեթոդների կիրառում:** Մաքսային հսկողության համատեքստում անհրաժեշտ է կարևորել կառավարման նորագույն տեխնոլոգիաներ ներդնելն ինչպես մաքսային մարմինների ու տնտեսվարող սուբյեկտների, այնպես էլ հայաստանյան մաքսային մարմինների ու այլ պետությունների մաքսային մարմինների միջև համագործակցության արդյունավետությունն ավելացնելու գործիքների համախումբը: Վերջինիս կիրառությունը, մի կողմից, կնպաստի մաքսային ընթացակարգերի համար ծախսվող ժամանակը կրճատելուն, իսկ մյուս կողմից՝ մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությունն ավելացնելուն:

• **Ռիսկերը կառավարելու համակարգի կատարելագործում:** Ռիսկերը կառավարելու համակարգը կատարելագործելը կարևոր ներդրում կարող է լինել ինչպես գործարար միջավայրը բարելավելու, այնպես էլ մաքսային մարմինների աշխատանքի արդյունավետության աստիճանը բարձրացնելու տեսանկյունից՝ հաշվի առնելով այն, որ այդ համակարգը կատարելագործելը՝

ա. հնարավորություն կընձեռի բարեխիղճ և ոչ ռիսկային տնտեսվարող սուբյեկտներին օգտվել մաքսային պարզեցված և արագացված ընթացակարգերից:

բ. մաքսային մարմինն հնարավորություն կընձեռի առավել արդյունավետ օգտագործել վարչարարական կարողությունները՝ կենտրոնանալով առավել ռիսկային համարվող տնտեսվարող սուբյեկտների ու գործարքների հսկողության վրա:

• **Հետբացթողումային հսկողության համակարգի կատարելագործում:** Մաքսային համակարգի զարգացման համատեքստում կարևորվում է նաև հետբացթողումային հսկողության համակարգը կատարելագործելը՝ հաշվի առնելով այն, որ վերջինս կարող է նպաստել ներմուծման պահին մաքսային սահմանին իրականացվող հսկողությունը նվազագույնի հասցնելուն: Այս իմաստով հատկանշական է, որ առանձին հսկող գործառույթներ մաքսային սահմանից աստիճանաբար դուրս

բերելը և դրանք հետքացթողումային հսկողության շրջանակներում տեղայնացնելը միանգամայն համահունչ է այս ոլորտում միջազգային լավագույն փորձին և կարող է հաջողությամբ իրականացվել նաև մեր երկրում:

• **Մաքսային համակարգի վերաբերող փոփոխությունների հրապարակայնություն, թափանցիկություն և կանխատեսելիություն:** Մաքսային համակարգի փոփոխություններին վերաբերող նախաձեռնություններն ու օրենսդրական նախագծերը պետք է հասանելի լինեն հասարակությանը, քննարկվեն տարբեր շահագրգիռ կողմերի հետ և նոր միայն որոշումներ կայացվեն՝ հաշվի առնելով բոլոր շահագրգիռ կողմերի տեսակետներն ու դրանց վերաբերող հիմնավոր եզրահանգումները:

Այս սկզբունքն ապահովելու մյուս ուղղությունը պետք է լինի մաքսային ընթացակարգերում և մաքսային գործում կանխատեսելի, անկողմնակալ ու հստակ գործելակերպ ձևավորելը:

Հարկ ենք համարում նշել, որ հարկային և մաքսային օրենսդրությունը վերանայելու ռազմավարական սկզբունքները մշակվել են՝ հիմք ընդունելով Հայաստանի Հանրապետության 2012-2025 թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիրը, կարևորելով հատկապես ծրագրի պետական եկամուտների քաղաքականությանն առնչվող հատվածով ամրագրված հետևյալ երկու կարևորագույն նպատակադրումները.

1) առաջիկա տասնամյակում ռեսուրսային շրջանակն ընդլայնելու հիմնական աղբյուր պետք է լինեն հարկային եկամուտները, իսկ հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը մինչև 2025 թ. ավարտը պետք է կազմի շուրջ 27-28 տոկոս:

2) հարկային և մաքսային վարչարարությունը բարելավելը պետք է դիտվի որպես գործարար ու ներդրումային միջավայրի առաջիկա բարեփոխումների գերակայություն:

Միևնույն ժամանակ հատկանշական է այն, որ հարկային եկամուտների աստիճանական աճով ռեսուրսային շրջանակն ընդլայնելու և գործարար միջավայրը բարելավելու ու մրցունակություն ապահովելու նպատակներն անխուսափելի հակասություններ են պարունակում: Հետևաբար եթե նույնիսկ հաշվի առնենք, որ վարչարարության բարեփոխումները կարող են իրականացվել առանց որևէ բացասական հետևանքի, ապա հարկման բազան ընդլայնելու քաղաքականությունը չի կարող անբարենպաստ ազդեցություն չունենալ ներդրումների և տնտեսական գործունեությունն ընդլայնելու վրա: Այս առումով նպատակային պետք է համարվի հարկային եկամուտների անհրաժեշտ մակարդակով աճը՝ ներառյալ հարկման բազան ընդլայնելով, իսկ գործարար միջավայրի և հարկային համակարգի տարածաշրջանային մրցունակության հիմնախնդիրները պետք է դիտվեն որպես սահմանված նպատակին հասնելու սահմանափակումներ:

Մաքսային օրենսդրության փոփոխությունների հիմքում դրվող սկզբունքները և այդ փոփոխությունների ուղղությունները մշակելիս պետք է հաշվի առնել, որ՝

1) պետական եկամուտների քաղաքականության ու վարչարարության հիմքում դրվող սկզբունքները պետք է բխեն երկրում իրականացվող տնտեսական քաղաքականության ուղղվածությունից և հիմնվեն ազգային տնտեսության առանձնահատկությունների վրա:

2) հարկային ու մաքսային ոլորտներում պետական քաղաքականություն մշակելու և վարչարարություն իրականացնելու համատեքստում պետք է մշտապես ուշադրության կենտրոնում պահել կայուն և երկարաժամկետ տնտեսական աճ ապահովելու, ազգային տնտեսության համար գերակա ճյուղերը շարունակաբար զարգացնելու, ներդրումները խրախուսելու, տնտեսության արտադրատեխնիկական հիմքը կատարելագործելու և նորացնելու, հասարակության տարբեր սոցիալական խմբերի եկամուտներն արդարացի վերաբաշխելու նպատակադրումները:

3) Հայաստանի Հանրապետությունում պետք է ձևավորել մաքսային այնպիսի համակարգեր, որոնք գրավչությամբ, կայունությամբ ու արդիականությամբ մրցունակ լինեն առնվազն տարածաշրջանային համանման համակարգերի համեմատությամբ:

Կատարված ուսումնասիրություններով և վերլուծություններով կարելի է եզրակացնել՝

• 2015թ. պետական եկամուտների վարչարարության ոլորտում բարեփոխումներն իրականացնելիս մաքսային մարմիններն առաջնորդվել են ՀՀ կառավարության 19.05.2014թ. 1Տ1511-Ա որոշմամբ, ՀՀ 2014-2025 թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական, ինչպես նաև կառավարության որոշումներով հաստատված առանձին ծրագրերով ամրագրված հիմնական վարչարարական ուղղություններով:

• 2015 թ. վարչարարական առանցքային ուղղվածությունը եղել է հսկող մեխանիզմները, նոր համակարգերի ներդրումը պայմանավորված՝ ՏՏ ենթակառուցվածքները զարգացնելը, հարկ վճարողների սպասարկման ծառայություններն ընդլայնելը, ինչպես նաև մաքսային գործընթացները կատարելագործելը, սահմանային անցակետերն արդիականացնելու ծրագիրն իրագործելը:

• 2015 թ. ընթացքում և մաքսային մարմինները, հիմք ընդունելով որդեգրած բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները, սահմանել և հետամուտ են եղել սահմանված գերակայություններն (գերակա ուղղությունները) իրագործելուն:

• մաքսային մարմինների գործունեությունը կատարելագործելու և արդյունավետ գործարկելու տեսանկյունից առանձնակի կարևորվում է ու մաքսային հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրությունը, պետական եկամուտների քաղաքականությունը և վարչարարությունը շարունակաբար կատարելագործելը: Այս առումով կարևորվում են այն հիմնական ռազմավարական սկզբունքները, որոնց հիման վրա միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում պետք է կատարվեն ու մաքսային օրենսդրությունների փոփոխությունները:

Մաքսային մարմինների կազմակերպական կառուցվածքը բարեփոխելու համատեքստում կատարված ուսումնասիրություններն ու հետազոտությունները որոշակի եզրակացությունների և առաջարկությունների հնարավորություն են ընձեռում. դրանք ներկայացվում են ստորև:

1. մաքսային համակարգի արդյունավետ գործունեությունն ապահովելու համար ուրույն տեղ ունի կազմակերպական կառուցվածքը, որը համակարգի օրենսդրությունը կիրարկելու և հսկելու հարթակ է: Առանց կազմակերպական արդյունավետ կառուցվածքի պետության կարևորագույն օղակը, որը պլանավորում և հավաքում է պետական եկամուտները, չի կարող արդյունավետ գործել: մարմնի կազմակերպական կառուցվածքը մշտապես բարելավվում է. շատ հաճախ մարմնի ինքնավարությունը, կազմակերպական կառուցվածքը պայմանավորվում է պետության ձևով (ֆեդերալ և ունիտար), պետական համակարգի առանձնահատկություններով, տնտեսության զարգացման մակարդակով: Մաքսային համակարգի կազմակերպական կառուցվածքը կարող է լինել տարբեր օղակների միասնական կառույց կամ հանդես գալ ֆինանսների նախարարության կազմում: ՀՀ մաքսային վարչարարության ողջ գործառնություններն իրականացնում է կառավարությանն առընթեր ՊԵԿ-ը:

Այսպիսով, Հայաստանի մաքսային համակարգն իր առաքելությունը պատշաճ կատարելու, մարտահրավերների պատրաստ լինելու նպատակով մշտապես բարելավում է օրենսդրական դաշտը, հսկողական գործիքակազմը, կազմակերպական կառուցվածքը:

Ներկայացվել է 23.01.2018թ.
Ընդունվել է ստագրության 28.02.2018թ.